

СИБИНЬИЭС

В.И. Ленин салалтатынан кыайбыт Улуу Октябрьскай Социалистическай революция буурбатын сабыдыала Аржаа Сибири туораан Саха сиригэр 1919 сыллаахха тийэн кэлбитэ. Онтон ыла 1922 сыл сайыныгар диэри быстар дьаданы саха бааһынайдарын көнүлүн, кэнэҕэски дьоллоох олобун туһугар охсуһуу уота кыратык уҕарыйан ыла-ыла быыстала суох күөдүйөн кэлэрэ. 1922 с. — сэбиэскэй былааһы көмүскүүр охсуһуу Саха сиригэр үрдүнэн быһаарылыах кэмэ этэ.

Оннук түрбүөттөөх ыарахан күннэр Нам улуугар эмиэ тирээбиттэрэ.

х х х

1922 сыл тохсунньу 6-7 күннэригэр Дүпсүн улуугун милициятын начальнига И.И. Винокуров Намынан Дьокуускайга ааһан иһэн Дүпсүнтэн баандалар чугаһабыттарын биллэрбитэ. Нам милицията (оччотообуга начальник ябьяһиняһин Морут Ефим Михайлович толороро, көмөлөһөөччүнэн Эверстов Егор Егорович анаммыта) олохтоох байыаннай дружина тэрииммитэ. Нэһилиэктэртэн эбии дьон кэлбитэ. Этэрээт бэрдээнкэ саанан сэбилэммитэ. Куонта-Кириэһигэр байыаннай бэрээдэк олохтоммута. Сотору уобаластаабы комиссар дружинаны бигэргэппитэ, начальнигынан Эверстов Гаврил Ионовичы анаабыта. Бу кэмгэ Дьокуускайтан Белянкин Александр Васильевич диэн киһи салайааччылаах 8 чекист кэлбиттэрэ. Кинилэр Сэбээн күөлтөн хоту 10 биэрэстэлээх Эндыбал диэн сиргэ баар Степанов чааһынай бас билэр сибиниэс хостуур руднигыгын государство туһатыгар ылар — национализациялыыр — уонна олохтоох нэһилиэнньэ ортотугар сэбиэскэй былаас ытар политикатын өйдөтөр, иитэр соруктаах баран иһэллэрэ. Онно көмөҕө Нам дружинатыттан Эверстов Егор Егоровичы, Егоров Николай Спиридоновичы (Соттууһу), комсомолец Петров Афанасий Николаевичы илдьэ барбыттара.

1922 сыл олунньутугар кинилэри, соруудахтарын толорбуттарын кэннэ, Дьокуускайга төттөрү ынырбыттара. Ону олохтоох баайдар Степанов, Бухаан уонна ротмистр Румянцев билбиттэр. Бэрт кистэлэнинэн тоһуур онорон бэйлэрин өлөртөөн баран илдьэ иһэр сибиниэстэрин былдьырга сүбэлэһэллэр. Айанныахтаах кэмнэрин чопчу билэн баран Сигээн күөлтөн чугас, икки күөл ыпсыларыгар, саамай кыбычаан сиргэ тоһуйбуттар.

Белянкиннаах ити Суол билиилээх уонна Саһыл кутуруга диэн икки күөл ыпсыларыгар тийэн кэлбиттэр. Манан табалардаах инники иһэр сирдьиттэрэ суолу туора охторуллубут мастары көрөн наартатыттан ойон түһэн ойуур диэки ыстанар. Кэнники табалар хорус гынан эмискэ тохтуулар, ону тэнэ икки өттүлэриттэн саалар тыастара дэлбэритэ барар. Бастакы ытыга хас да киһи өлбүт. Белянкин наартаҕа нухарыйа испит. Саа тыаһыттан соһуйан уһуктар уонна сирдьитэ хайы-үйэ суох буолбутуттан «бу кини таннарбыт эбит

буоллаҕа» диэн саныыр. Бэстилиэтин хаба тардан ылаат, ытыалаан хас да бандьыыты табар. Ол курдук ытыалаһа-ытыалаһа ойуурга куотар. Кинини кытта биир табаарыһа (баҕар, Константин Титов буолуо) эмиэ ытыалаһа-ытыалаһа ойуур диэки ыстаммыт. Бандьыыттар сонно тута экирэппэтэхтэр, чаҕыйбыт курдуктар.

Белянкин табаарыһын кытары дирин баҕайы хаары оймоон ер хааман, ити сиртэн быһа холуйдахха, туөрт уонча биэрэстэлээх сиргэ Кырбаһаанкын диэн таба бостуугун балаҕанын буланнар уот оттон, ирэн, сылааска таттарбычча, кытаанахтык утуйан хаалаллар. Белянкин, туох эрэ ыарахан түүлтэн соһуйан буолуо, эмискэ уһуктан кэлбит. Балаҕан иһэ иччитэх курдук. Балайда олорбохтоон кини чугас ыт үрэрин, наарталар хаачыргыыр тыастарын, дьон кэпсэтэр саналарын истэр. Доҕорун уһугунналар. Балаҕан аанын аһан таһырдыа куотуох курдук буолан 27 эрдэхтэринэ уонча бэрдээнкэ тыаһа дэлби барар да Василий суулан түһэр. Ити курдук кинилэр иккиэн бу балаҕанча өлбүттэрэ.

Оттон Николай Егоров ытыалаһа-ытыалаһа тоһууртан мүлчү түһэн куоппут. Ол куотан Тумара үрэҕин устун 20-чэ биэрэстэ курдук аллара диэки баран испит. Күүһэ мөлтөөн, аччыктаан эрэи көрбүт, илиитин, атаҕын иһэлиппит. Ыксаан сэрэҕин сүтэрэн кураанах маһы хомуйан уот оттон иттэ олордобуна ыраахтан буруону көрөн Кырбаһаанкын диэн бандьыыт үөмөн кэлэн көхсүттэн биirdэ ытан өлөрөн кэбиспит уонна анар бэгэччэгин быһаҕынан быһан ылбыт, тойонугар «дьоруойдаабытын» биллэрэн илдьэн биэрбит. Ити курдук коммунист Н.С. Егоров-Соттуус эдэр сааһыгар өлбүт. Улаханлык бааһырбыт Михаил Слепцову Бороҕогно илдьэн өр эрэйдээн өлөрбүттэр.

Бу дьон тоһуурга түбэхэн хомолтолоохтук өлбүттэрин туһунан Сиэгэн күөл оччотооҕу олохтоохторо Дьокуускайтан баран иһэр Кейметдинов диэн киһиттэн истибиттэр. Кини кэпсээнинэн, ити ааттаммыт сиргэ хас да кус сыгыннах өлбүт дьону мууска хам тонорбуттарын көрбүт. Кинилэр ортолоругар биир ураты бөдөн саха баара диэбит, ону олохтоохтор ол баҕар Егор Егорович Эверстов буолуо диэн сэрэйбиттэр.

Ити курдук 1922 с. олунньутугар, 65 сыл анараа өттүгэр, сэбиэскэй былаас соруудаҕын толорон баран төннөн иһэн баандалар тоһуурдарыгар түбэхэн өлбүт чекистэр тустарынан Сиэгэн күөл орто оскулатын «Сэттэ чекистэр» ааттарынан пионерскай этэрээтэ олохтоох кырдыаҕастар кэпсээннэриттэн уонна билэр буолуохтаах дьону кытта суруйсууларыттан балачча матырыйаал хомуллубут. Кинилэр өлбүт сирдэрин аттыгар баар Верхоянскай хайатын саамай соҕуруу уһук чыпчаалларыттан биirdэстэрин «Пик чекистов» диэн ааттаабыттар уонна онно кинилэргэ анаан обелиск — ат баайар сэргэни — туруорбуттар. Оскуола музейыгар ити 8 чекист тустарынан кылгас суруйуулар бааллар:

Белянкин Василий Александрович, Дьокуускайдаагы губчека үлэһитэ, РК(б)П чилиэнэ, омуга нуучча. 19 саастааҕар кавалеристскай взвод командира, онтон политкомиссар. Өлөрүгэр 23 саастаах эбит.

Титов Константин Семенович, омуга нуучча, РК(б)П чилиэнэ, 1892 с. төрөөбүт. Учуутал үөрэхтээх. Кыһыл армияҕа баҕа өттүнэн киирбит.

Сивцев Петр Дмитриевич, омугунан саха, комсомолец, 1902 с. Таатта улуһун II Дьохсоҕон нэһилиэгэр төрөөбүт. Кыһыл командирдар курстарыгар үөрэммит.

Слепцов Константин Николаевич, омугунан нуучча, РК(б)П чилиэнэ, 1899 с. Бороҕон улуһугар I Өлөгөй нэһилиэгэр төрөөбүт, губвоенкоматка үлэлээбит, онтон чекист буолбут.

Слепцов Михаил Нестерович, омуга саха, РК(б)П чилиэнэ, Таатта улуһугар Ойуун ууһугар төрөөбүт. Свердловскайдаагы университеты бүтэрбит, Москваҕа үлэлии сылдыбыт. Кэлин губревкомга үлэлээбит, чекист. Өлөрүгэр быһа холуйан 25 саастаах эбит.

Егоров Николай Спиридонович, омота саха, РК(б)П чилиэнэ, кыһыл партизан. Нам улуһугар Мурчуку нэһилиэгэр төрөөбүт. Ити кэмнэ отучча саастаах эбит.

Петров Афанасий Николаевич, омугунан саха, комсомол чилиэнэ, кыһыл партизан. Нам улуһун Таастаах нэһилиэгэр төрөөбүт. Ити кэмнэ 19 саастаах.

Эверстов Егор Егорович, РК(б)П чилиэнэ, кыһыл партизан. Боотуруускай нэһилиэгэр төрөөбүт, Намга олорбут.

Дьингэр, И.Е. Винокуров, И.Ф. Решетников ахтыларыттан сылыктаатахха, Белянкиннаах Дьокуускайтан ахсыа буолан кэлбит буолуохтаахтар, эбии Нам дружинатыттан үс киһини ылбыттар. Оччоҕуна барыта 11 киһи буолуон сөп этэ. 1930 сыллаахха диэри Сизгэн күөл Нам улуһутар киирэр эбит. Онон бу матырыйааллар биһиги оройуоммут гражданскай сэрии кэминээҕи историятын эссе байыталлар. Бу көмөлөрүн иһин Сизгэн күөл орто оскуолатын пионердарыгар махталбытын биллэрэбит.

Ааспыт сыллаахха (1986 с.) Нам оройуонун туристическай обществотун чилиэннэрэ Семен Петрович Алексеев салалтатынан бу сиргэ баран көрөн-истэн кэлбиттэрэ, оскуола музейиттан бу матырыйааллары уһулбуттара. Ол эмиэ махталлаах дьыала.

Сибиньис хостооһунун историята манан бүппэт эбит. Бандьыттар Белянкиннаахтан былдьаабыт сибиньистэрин ыраах кыайан илдьибэтэхтэр. Үрэх устун аллара айаннаан иһэн Кылабырга тийбэккэ эрэ ханна эрэ кистээбиттэр.

1922 сыл ыам ыйын бүтүүтүгэр, Амма сэриитин кэнниттэн, Дьокуускайдаагы байыаннай штаб командованиета Нам улуһугар баар үрүн баандалар кэтэхтэригэр, нэһилиэнньэ ортотугар сэбиэскэй былаас политикатын, Саха АССР тэриллитин ис хобоонун өйдөтөр соруктаах 10 киһилээх бөлөбү ытарга быһаарбыттар. Бөлөх састаабыгар Новгородов М.Л.,

Решетников И.Ф., Кривогорницын П.Н., Попов Г.И., Оконешников С.С., Винокуров И.Е., Бельчусов, Харитонов, Львов диэн дьоннор киирбиттэр. Кинилэр А. Гоголь начальниктаах экспедицияны кытта 1922 с. бэс ыйын 9 күнүгэр Дьокуускайтан Алдан өрүс төрдүгэр диэри бараллар. Кылабырга тийээт, үрүн баандалар ыскылааттарын харабыллыыр икки киһини туппуттар. Ыскылаакка тоннанан эт, курупчаакы бурдук, чэй о.д.а. бородуукта баар эбит. Харабыллары доппуруостаан 17 биэрэстэлээх сиргэ ыал баарын билбиттэр. Сибиныэс кистэммит сириҥ, билэр эрэри, эппэтэхтэр, олох атын сириҥэн барар оробу ыйан биэрбиттэр. Винокуровтаах онон баран истэхтэринэ орохторо 29 симэлийэн хаалбыт. Мунаҥ-тэҥнэҥ Верхоянскый хайатын туһаайытынан айаннаан иһэн кыракий алааска киирэн кэлэллэр. От күрүөтүн таһынан ааһан иһэн Решетников хайдыбыт талахха стрелка курдук мае кыбытыллан турарын өйдүү көрөр уонна ханна эрэ барар суолу ыйыан сөптөөбүн сабаҕалыыр. Стрелка ыйарын хоту алааһытуораан талахтары, титириктэри быыстарынан баран иһэн туох эрэ кыстаммыт сиригэр кэтиллэ түһэллэр. Онтукайдара үс сүүсчэкэ буут кэриҥэ сибиныэс эбит. Ону тийээн кэлбит сирдэринэн төннөн Кылабырга аҕалаллар. Онон, борюхуот төннүүтүгэр, ыскылааттан булбут бородуукталарын кытта тийээн Дьокуускайга атаарбыттар. Онтон И.Е. Винокуровтаах өрүс унуор Арбын нэһилиэгэр тахсан олохтоох нэһилиэнньэ ортотугар бэйэлэрин үлэлэрин ыппыттар. Ону истэн Саппыас диэн олохтоох бандыыт 32 киһилээх кинилэри тутары Арбынҥа киирбит. Олохтоохтор обургулар ону сибикилээн Винокуровтаахха тыллаабыттар. Онон кинилэр түөрт оночонон Көбөкөнтгө куотан биэрбиттэр, Көбөкөнтөн икки балыксыты кытта Өлүөнэ өрүһү туораан Маймаҕа тахсаллар.

Сорудахтарын толорон Куонта-Кириэскэ тийээн кэлбиттэрэ, Никольскайга Сэмэнэп баандатын үлтүрүппүт 226-с Петроградскый стрелковай полка байыастарын көрсүбүттэрэ.

Быйыл Улуу Октябрскый Социалистическай революция 70 сыла туолар үбүлүөйүнэн сибээстээн Нам — Сиэгэн күөл — Верхоянскый хайата маршрутунаҥ агитационнай-пропагандистскый сыаллаах поход тэриллэн олунньу 20 күнүттэн кулун тутар 21 күнүгэр диэри сырыттылар. Онно кыттыыны ЫБСЛКС райкомун бастакы секретара Д.П. Корякин, «Энсиэли» туркулууп председателэ Затон 8 кылаастаах оскуолатын директора С.П. Алексеев, фельдшер А.В. Саввинов, 1 Хомустаах орто оскуолатын учуутала Е.К. Прокопьев, электрик, «Быткомбинат» үлэһитэ А.Н. Васильев, Нам орто оскуолатын учуутала А.С. Кириллин, ЫБСЛКС райкомун үлэһиттэрэ А. Титов, О. Кириллова, орүйуоннаабы библиотека үлэһитэ Н. Афанасьева, Затон 8 кылаастаах оскуолатын пионербаһаатайа Н. Алексеева, НПУ студена С. Оконешников, «Нам» совхоз булчута, радист В.Е. Федотов ыллылар.

Кинилэр «Чекистэр чыпчаалларыгар» Нам оройуонун комсомолецтарын уонна олохтоохторун ааттарыттан дьэбин быһа сибээт тимириттэн сэргэ

туруор>буттар>а. Унуоргу хайа үрдүгэр «Энсиэли» диэн суруктаах өйдөбүннүк бэлиэни таһаарбыттара. Сизээн күөл олохтоох комсомолецтарын, ыччаттарын кытта көрсүһүүлэри, күрэхтэһиилэри ыытан сыалларын толору ситэн кэллилэр.

«Ленин суола» хаһыат 1987 с. 54-55 №№-рэ.